

BOLOR-UN GEREL

CRYSTAL-SPLENDOUR

VOLUME II

ᠪᠣᠯᠣᠷᠤᠨ ᠭᠡᠷᠡᠯ
ᠴᠢᠷᠢᠰᠲᠠᠯᠤᠰᠯᠢᠨᠳᠤᠷ
ᠶ᠋ᠣᠯᠤᠮᠡᠢ

BOLOR-UN GEREL

KRISTÁLYFÉNY

TANULMÁNYOK KARA GYÖRGY PROFESSZOR

70. SZÜLETÉSNAPJÁNAK TISZTELETÉRE

II. KÖTET

SZERKESZTETTE

BIRTALAN ÁGNES ÉS RÁKOS ATTILA

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM, BELSŐ-ÁZSIAI TANSZÉK
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA, ALTAJISZTIKAI KUTATÓCSOPORT

BUDAPEST 2005

BOLOR-UN GEREL

CRYSTAL-SPLENDOUR

ESSAYS PRESENTED IN HONOUR OF
PROFESSOR KARA GYÖRGY'S 70TH BIRTHDAY

VOLUME II

EDITED BY

BIRTALAN ÁGNES AND RÁKOS ATTILA

EÖTVÖS LORÁND UNIVERSITY, DEPARTMENT OF INNER ASIAN STUDIES
HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES, RESEARCH GROUP FOR ALTAIC STUDIES
BUDAPEST 2005

BOLOR-UN GEREL. KRISTÁLYFÉNY. II. KÖTET

Szerkesztette Birtalan Ágnes és Rákos Attila

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Belső-ázsiai Tanszék

Magyar Tudományos Akadémia, Altajisztikai Kutatócsoport

A kötet kiadását támogatta a Chiang Ching-Kuo Foundation for International Scholarly Exchange és a Komacu Csikó Alapítvány.

Az angol szövegeket lektorálta: Pokoly Judit

Technikai szerkesztő: Rákos Attila

BOLOR-UN GEREL. CRYSTAL-SPLENDOUR. VOLUME II

Edited by Birtalan Ágnes and Rákos Attila

Eötvös Loránd University, Department of Inner Asian Studies

Hungarian Academy of Sciences, Research Group for Altaic Studies

This volume was published with the support of the Chiang Ching-Kuo Foundation for International Scholarly Exchange and the Komacu Csikó Foundation (Budapest).

English texts were checked by Pokoly Judit.

Technical editor: Rákos Attila

Copyright © Budapest 2005

ISBN 963 463 767 1

ISBN 963 463 765 0

TABLE OF CONTENTS – TARTALOMJEGYZÉK

PREFACE.....	1
TABULA GRATULATORIA.....	3
RÓNA-TAS ANDRÁS: <i>Kara György bemutatása</i>	5
СУЛТАН ТАУКЕЙ: <i>Эрхэм эрдэнэ бүтээгч суу билэгтэн</i>	9
AGÓCS TAMÁS: „ <i>A Látomásbeli Önmegszabadító</i> ”.....	13
APATÓCZKY ÁKOS BERTALAN: „ <i>... és a maradék</i> ”.....	25
APOR ÉVA: <i>A perzsa tazkira és a kontinuitás</i>	35
ARANYOSI ÉVA: <i>A hit újjászületése</i>	45
AVAR ÁKOS: <i>A mongol népi gyógyászat</i>	51
BALOGH PÉTER: <i>A buddhizmus Mongóliában</i>	65
BARTA ZSOLT: <i>Néhány megjegyzés a magyarországi tatárjárás (1241–1242) történetéhez</i>	77
BASKI IMRE: <i>Vaskapuk (Temir qapïy, Vaskapu, Dömörkapu)</i>	83
D. BAYARTU: <i>蒙古文学与《西游记》</i>	107
BERECZKI ZOLTÁN: <i>Szentséges Dzsingisz kánnak imája</i>	113
BETHLENFALVY GÉZA: <i>The life of dzogchen master Dga’-rab-rdo-rje in a Mongolian Rnam-thar</i>	125
BRITTIG VERA: <i>Megjegyzések egy ladaki mintakönyv Gur-gyi mgon-po ábrázolásához</i> ... 131	
KEREYIDJIN D. BÜRGÜD: <i>About Mongolian Children’s Folk Songs</i>	141
Ж. ЦОЛОО: <i>Монголын хуульзүйн нэгэн дурсгалт бичгийн хэдэн нэр томъёо</i>	157
CSÁKI ÉVA: <i>Középmongol eredetű jövevényszók a karacsáj-balkárban 2</i>	169
CSORNAI KOVÁCS TAMÁS: <i>Nomádok négy keréken</i>	191
DALLOS EDINA: <i>Nőalakok a tatár varázsmesékben</i>	209
DEBRECZENI ÁKOS: <i>A Stengs-ek története a Ka-khol-ma-ban</i>	223
EGYED ALICE: <i>The Meaningless Fill-in Syllables in Tibetan Buddhist Chant</i>	235
ERDÉLYI ISTVÁN: <i>Hösön uhaa – Áldozóhely és temető a Góbi-sivatagban</i>	243
Л. ЭРДЭНЭСУВД: <i>Монгол хэлний этгээд үг хэллэгийн судлал, түүнийг судлах нь</i>	249
FAJCSÁK GYÖRGYI: „ <i>Bevezetés a Buddhó tanába</i> ”.....	253

AЛЕКСАНДЪР ФЕДОТОВ: <i>O животных белого цвета в тюркском и монгольском эссе</i>	267
FEHÉR JUDIT: <i>Neyārtha és nīārtha tanítások a madhyamaka hagyomány alapján</i>	279
FODOR PÁL: <i>A magán- és kényszerkölcsön szerepe az oszmán államháztartásban a 16–17. század fordulóján</i>	301
D. GANBOLD: <i>Kara György köszöntésére</i>	307
GELLE ZSÓKA: <i>Kunga Rangdöl alászállása a poklok birodalmába</i>	315
GYARMATI IMRE: <i>A Rák csillagkép elnevezései a török nyelvekben</i>	333
HAJNAL LÁSZLÓ: <i>Modern mongol mitologizálás</i>	343
HAMAR IMRE: <i>Az Avatamsaka-sūtra szanszkrit és tibeti szövegváltozatai</i>	349
HOPPÁL MIHÁLY – SOMFAI KARA DÁVID: <i>Kirgiz sámánszertartás Xinjiangból</i>	359
IVÁN ANDREA: <i>A közép-mongol Pañcarakṣā</i>	375
KAKAS BEÁTA: <i>A tudat megtisztítása, avagy gyakorlati buddhista irodalom Tibetben</i>	377
ABLET KAMALOV: <i>Sino-Uighurica: Revisiting the Uighur Runic Inscriptions and the T'ang Sources</i>	385
KARMADORJE: འོད་རིགས་རྒྱ་སྐད།.....	393
Б. КАТУУ: <i>БНУнгар Улсын нэрт монголч эрдэмтэн Д. Карагийн монгол аман зохиолын судлалд оруулсан хувь нэмэр</i>	395
KELÉNYI BÉLA: <i>Vajrabhairava „tizenhármás” maṇḍalája</i>	401
KÓSA GÁBOR: <i>A fényküldött és a sámánó</i>	417
KOVÁCS ATTILA ENDRE: <i>Cedenbal leváltása és ami körülötte történt</i>	431
KOVÁCS DÖMÖTÖR: <i>Old Turkic Literary Tradition in the “Secret History of the Mongols”</i>	451
IRINA KULGANEK: <i>The English Missionaries in Siberia: Robert Yuille’s Correspondence with O. M. Kovalevskij</i>	457
KUN PÉTER: <i>Hetvenhét kazak közmondás és szólás</i>	465
KUNKOVÁCS LÁSZLÓ: <i>Tibet átformál</i>	475
KUZDER RITA: <i>Lhamo, a hagyományos tibeti táncos zenedráma</i>	481
LOVÁSZ VIKTOR: <i>Tibeti szerzetesi fogadalmak, avagy Sdom-pa</i>	493
MAJER ZSUZSA: <i>A mongol szerzetesi ruhadarabok és fejfedők terminológiája</i>	507
MÉSZÁROS CSABA: <i>Trópusok vagy jelek?</i>	517
NAGY KORNÉL: <i>Khalkedöntől Khalkedónig: Ortodoxia és monofizitizmus látképe az örmény katolikosz listák tükrében (4–10. század)</i>	535
NAGY ZOLTÁN: <i>Namo Buddhaya, Namó Dharmaya, Namó Sanghaya! Namó Lenina, Namó Ideologiya, Namó Partiya!</i>	545
OBRUSÁNSZKY BORBÁLA: <i>Danjanrawjaa tevékenysége és hagyatéka</i>	559

OKA ILDIKÓ HAJNALKA: <i>A magyarországi kun női viselet fejlődése és ennek néprajzi, viselettörténeti háttere</i>	573
OLÁH CSABA: 『壬申入明記』から見る永正年間の遣明使節をめぐる諸問題.....	589
PÉRI BENEDEK: <i>Kalmük tisztségviselők a Mughal Birodalom szolgálatában</i>	603
PÉTER ALEXA: <i>A bSam-yas kolostor története Sa-skya-pa bSod-nams rgyal-mtshan: A királyok származását megvilágító tükör című műve alapján</i>	613
PŐCZE KRISZTIÁN: <i>Sülde</i>	627
В. И. РАССАДИН: <i>Об окинских соютах и их языке</i>	635
В. И. РАССАДИН – Д. Д. ДОНДОВА: <i>О проблемах составления сравнительно-исторической грамматики бурятского языка</i>	641
RUTTAI MÁRTA: <i>A két szürke története</i>	647
SALÁT GERGELY: <i>A zhangjiashani leletek és a Zouyanshu</i>	655
SÁNTHA ISTVÁN: „Ideje már a tajgába indulnunk!”	671
SÁRKÖZI ALICE: <i>Őfényessége tanítása – A 8. Dzsebcundamba Kutuktu pásztorlevele</i>	685
SERES ISTVÁN: <i>18. századi magyar híradások a volgai kalmükökről</i>	697
SIPOS JÁNOS: <i>A sziú indián dalok ázsiai kapcsolatairól</i>	705
TATYANA SKRYNNIKOVA: <i>Semantic Codes of the Buryat Traditional Culture in the Epos “Alamži Mergen”</i>	719
SOMLAI GYÖRGY: <i>Táranátha egy dóhá-magyarázata</i>	723
SZALMÁSI PÁL: <i>Kárókatona</i>	735
SZILÁGYI ZSOLT: <i>Faldan szent fája</i>	737
TAKÁCS RÉKA: <i>Identitás és nyelvek: a modern tibeti irodalom kialakulása és paradoxonai</i>	747
MARIA MAGDOLNA TATÁR: <i>Some Central-Asian Ethnonyms among the Mongols</i>	761
TELEKI KRISZTINA: <i>Mongólia kolostorai az Arany Krónika jegyzéke alapján</i>	773
TÓTH ERZSÉBET: <i>Dzsingisz kán származásának leírása tibeti nyelvű történeti művekben</i>	791
TÖRCSI LEVENTE BALÁZS: <i>Sarki hisztéria</i>	807
TÖRÖK RÓBERT: <i>A Dayan Degereki hegyistenséghez szóló tibeti nyelvű áldozati rituálészöveg két változatának összehasonlítása</i>	821
С. М. ТРОФИМОВА: <i>Категория посещивности и ее выражение в монгольских языках</i>	827
UHERKOVICH LÁSZLÓ: <i>A Citta-mātra iskola bemutatása Dkon-mchog 'jigs-med dbang-po-nál</i>	831
VON KÄTHE URAY-KÓHALMI: <i>Geser/Kesar, der Weltherrscher und Erlöser</i>	845
VARGA FERENC: <i>A burját xawčaxai</i>	853

VÁSÁRY ISTVÁN: <i>Oldamur és társai</i>	869
ДМИТРИЙ ВАСИЛЬЕВ: <i>Неопубликованные наскальные надписи из Тувы</i>	877
VERES PÉTER: <i>A magyarok és az obi-ugorok közös *mańćэ önelnevezése etimológiájának történelmi és mitikus háttere</i>	881
WINDHOFFER TÍMEA: <i>A Fehérlófia Belső-Ázsiában</i>	901
WOJTILLA GYULA: <i>Samayamāṭṛkā II, 91–92. Interpretációs lehetőségek</i>	911
YAMAJI MASANORI: <i>Kakun 家訓, a japán „családi intelmek”</i>	915
ZENTAI GYÖRGY: <i>Három nepáli bronzszobor a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteményéből</i>	925
ZSIGMOND BENEDEK: <i>Kartvél nyelv-e az örmény?</i>	935

A MONGOL SZERZETESI RUHADARABOK ÉS FEJFEDŐK TERMINOLÓGIÁJA

Majer Zsuzsa

Jelen cikk célja a mongol buddhista terminológia egy részterületének, a szerzetesi ruhadarabok szakszókincsének összefoglalása. E szakszókincs jellegzetessége, hogy míg egyrészt a nagyszámú tibeti eredetű elnevezés egy része a köznyelvben is ismert, részint tiszteleti, irodalmi formákként, addig másrészt az egyes terminusok és tükörfordításaik sokszor jelentésükben felcserélve kerülnek használatra, ugyanaz a kifejezés különböző ruhadarabokat is jelenthet. E terminusok sokszor megfigyelhető kaotikus használata következtében nem tekinthető feleslegesnek e szakszavak összegyűjtése és elemzése.

Történeti áttekintés

A buddhizmus egyes irányzataiban a szerzetesek ruházódása, tulajdonukban levő tárgyak Buddha kora óta szigorúan szabályozva vannak. A buddhizmus minden irányzatát eltérő viselet jellemzi, a történelem során és különböző területekre eljutva a szerzetesek ruházódása is módosult, a helyi viszonyokhoz és szokásokhoz is alkalmazkodva. Az eredeti, indiai buddhizmusban három ruhadarab, öv és ezen kívül még négy tárgy lehetett a szerzetesek tulajdonában. Ezek a következők voltak: felsőruha, azaz egy mellényféle (szkr. *sanghāṭi*, tib. *snam-sbyar*, „köpönyeg, palást”), egy térdig érő csuha (szkr. *uttarāsaṅghāṭi*, tib. *bla-gos* „felsőruha”), melyet öv tart össze, és egy a lábakat eltakaró kendő-, szoknyaféle (szkr. *antarvāsaka*, tib. *mthang-gos* „alsóruha”, szoknyaszerű ruhadarab). Ezek a ruhadarabok eredetileg sárga színűek, a tibetieknél jelenik meg a vörös szín. A négy felszerelési tárgy az alamizsna-szilke, a borotva, a szita és a varrótű volt. Ehhez a nyolc ruhadarabhoz, tárgyhoz társult idővel a koldulóbot. A buddhizmus terjedésével, a különböző éghajlatok függvényében, kényszerében az eredeti ruházat, az irányzatok jellegzetességeinek tükréként a felszerelési tárgyak módosultak. A déli buddhizmusban megjelent például a napernyő. Tibetben pedig a hideg éghajlat függvényében a ruhadarabok módosultak jelentősen: az addigi három ruhadarabon kívül még egy alsóruha, bélelt ruhaneműk, harisnya, cipő, csizma. A különböző sapkák viselete is itt alakult ki, és vált bonyolult, felekezet, fokozat és rangjelző rendszerré. Megjelentek az irányzatra jellemző speciális szertartáseleszközök: a vadzsra, a csengő, a koponyadob, az emberi combcsontból készült trombita ... Ugyanezeket találhatjuk a mongol szerzetesek kellékei között.

A mongol szerzetesek ruházata

Az eredeti indiai buddhizmus ruházata a mongol nemzeti ruházódás jellemzőivel és a mongol időjárási viszonyokkal összhangba hozva átalakult, sajátos jelleget vett fel, illetve új darabok is megjelentek. Mongólián belül a ruhák egyes részleteiben lehetnek eltérések megyénként, illetve például a Tibetben más-más kolostorban tanult szerzetesek ruház-

kodásukban is az ottani irányzatokat követik. Azonban a viselt ruhadarabok és fejedők rendszere mindenütt megegyezik.

Ruhadarabok

Az indiai buddhizmusban is meglévő, eredeti három ruhadarab megmaradt. Ma azonban Mongóliában nem tartoznak mind a mindennapi viselethez, és nem is minden szerzetes ölteti fel őket.

A három ruhadarab együttes neve *gurwan jüil nomiin xuwcas*, mong. *γurban jüil nom-un qubčasun*, tib. *chos-gos rnam-gsum*, szkr. *tricitavrika*. Ez a következő ruhadarabokat jelenti:

- szkr. *sanghāṭi*, tib. *snam-sbyar*, halha *namjir/namjar*, mong. *namjar/namjijar* „köpönyeg, palást”
- szkr. *uttarāsanghāṭi*, tib. *bla-gos*, halha *lagai/lagoi*, mong. *layai* „felsőruha”
- szkr. *antarvāsaka*, tib. *mthang-gos*, halha¹ *tangoi*, mong. *tangyoi* „alsóruha”, szoknyaszerű ruhadarab.

A mongol nyelvben mindháromra különféle elnevezések használatosak. Ezek mellett új ruhadarabok is megjelentek, főként az időjárási eltérés következtében például a külön alsószoknya, köpönyegszerű ruhadarab és több rétegű ruházat.

A ruhadarabokra vonatkozó elnevezéseknél meglehetősen zűrzavar figyelhető meg. Különösképpen a tibeti eredetű elnevezések használata nem következetes, ugyanazzal a szóval különböző ruhadarabok jelentésében is találkozhatunk.

Ezekhez a ruhákhoz Öndör gegeen² idején adódtak hozzá új darabok, vált a szerzetesi viselet részévé például a mellény (*tongog/dongog*) és a jellegzetes szerzetesi vállkendő (*orximj*), illetve ekkor alakult ki a lámák *deel*-jének (mong. *degel*, *debel* „mongol köntös”) a köznapi *deel*-től eltérő szabása..

A *gecel* (tib. *dge-tshul* „erény-törvényű”, novícius 10 fogadalommal) és *gelen* (tib. *dge-slong* „erénygyűjtő”, teljes felszentelésű szerzetes, 253 fogadalommal) fogadalmú szerzetesek ma már a három ind eredetű darabból csak a szoknyát (*tangoi*) hordják minden nap, a másik két alapdarabot csak *düncen/düičen* (tib. *dus-chen* „nagy idő, ünnep”) idején veszik fel. A *namjir/namjar* csak a *gelen* fokozatú szerzetesek viselete. A *lagoi*, mely egy sárga színű, több darabból összevarrt kendő, szintén csak ünnepi alkalmakkor viselt darab.

A szerzetesi ruházatra vonatkozó általános elnevezések a mongol nyelvben a következők: *čoigoo/čogo*, mong. *čoga*, tib. *chos-gos* „tanruha”, mely a szerzetesi ruházat általános elnevezése. Mongol megfelelője, tükörfordítása a *nomiin xuwcas*, mong. *nom-un qubčasu*, tib. *chos-gos* vagy *nomt deel*,³ mong. *nomtu debel*.⁴

¹ A következőkben, ha külön nincs jelölve, akkor a halha (nem a klasszikus vagy írott mongol) alakról van szó.

² Öndör gegeen, Dzanabadzar, *Luwсан dambii jalcan* (tib. *Blo-bzang bstan-pa'i rgyal-mtshan*) (1635-1723), az első *jewcündamba xutagt*. A *jewcündamba xutagt* (mong. *jebcundamba qutuγtu*, tib. *rje-btsun dam-pa*, az 5. Dalai Lámától adományozott cím) vagy *Bogd/Bogd lam* a mongol budhizmus első számú vezetője és szentsége, Jonon Taranatha újjúászületése.

³ Dašjegwe, X.: *Xaagdsan šütleg nuugdsan süsegiin san xömrögöös /Šašnii ulamjalt yos, jan üiliin tol'*. Mongoliin Süsegniin Xolboo, Ulaanbaatar 1997, p. 52 [A bezárt hit, és a rejtőzködő hiedelem kincseiből /A hagyományos vallási szokások szótára/]. A *düičen* napokkor illetve a *xailen* napjain viselt öltözék neve. Ebbe tartozik a *lagai*, *namjir*, *dongog* és a *tanšin*, ezek összefoglaló neve. Ezek közül a *dongog* és a *tanšin* összefoglaló neve a *šawi nariin nomiin xuwcas*, azaz a „tanulók szerzetesi ruhája”

⁴ *Nomtu debel=bla-gos=cīvara* Lessing p. 1179; *chos-gos* Kowalewski, J. É.: *Dictionnaire mongol-russe-français*. I-III. Kazan 1844, 1846, 1849, p. 1698 (a továbbiakban Kowalewski).

Az *alsóruha* tulajdonképpen két darabból áll: egy alsószoknya és egy kívül viselt szintén szoknyaszerű ruhadarab. Az *alsószoknya* többféle színű lehet, külön övvel rögzítik. Elnevezése *mayag*, mong. *mayar/mayiy*, tib. *smad-gos* „alsóruha”, illetve köznapi szóval *banjal*, mong. *bangjal/banjäl/banjali*, tib. *panytsa-li*, szkr. *pāncali/pancāla/antaravāsaka* „szoknya”. A *madig*, mong. *madiy*, tib. *smad-g-yogs*⁵ terminussal is találkozhatunk hasonló értelemben, ez azonban különbözik az egyszerű alsószoknyától. Valójában egy ruházaton kívül viselt, kötényszerű ruhadarab, mely például a *cam* (mong. *čam*, tib. *'cham*) szertartás szereplőinek jelmezét egészíti ki. Más tantrikus szertartásokon is használatos, mintegy ünnepi ruhadarabként. Ilyen például a *jinsreg* (tib. *sbyin-sgreg*), azaz a tűzáldozati szertartás, illetve a beavatások (*wang*, tib. *dbang*).

A *kívül viselt*, bordó-piros színű posztóból készült hosszú, bokáig érő ráncos, övvel viselt *szoknyaszerű ruhadarab*, szoknyakötény elnevezése *tanšin/tanšim*, mong. *tangšam*, tib. *mthang-sham*,⁶ illetve *tangoi*,⁷ mong. *tanggoi*, tib. *mthang-gos*, szkr. *antarvāsaka* „ülepruházat”, szoknyaszerű ruhadarab.

A *šamtab*, mong. *šamtab/šabtab*,⁸ tib. *sham-thabs/sham-gos*, *ni-ba-sa-na*,⁹ szkr. *nivasana* az „alsóöltözék”, azaz az alsószoknya formájú lámakötény neve.

Ezt és az alsószoknyát külön övvel erősítik magukra. A külső szoknya felöltésének szabályai a következők: az alsószoknyára felvéve jobb szélén egy, bal szélén két ráncot hajtogatva kell felvenni és övvel rögzíteni. A Tibetben tanult lámák másként öltik magukra, de megyéenként is lehetnek eltérések, főként a hajtogatott ráncok számának tekintetében.

Egyéb, a szerzetesi szoknyát jelentő elnevezések: *bögšiin xuwcas*, mong. *bögse(n)-yin qubčasun*, tib. *smad-sham*, *smad-g-yogsz*, *smad-gos*,¹⁰ szkr. *antarīya*, *upasanvyāna*¹¹ „üleptakaró”, *bögšiin xučlaga*, mong. *bögse(n)-yin qučily-a*, tib. *smad-g-yogs*.

A *szerzetesi öv* elnevezése *gerag*, tib. *ske-rags*. Narancssárga vagy sárga színű, két végén zsinór lóg kis bojtjal. Többször derekukra tekerve hordják, külön övvel erősítik magukra először az alsószoknyát (*banjal*), majd a külsőt (*tangoi*).

A szerzetesek szoknyához viselt *ujjatlan mellényének* neve mong. *tongog/dongog*, tib. *stod-'gag(s)*.¹² Emellett a következő két kifejezés is használható rá: *erenge*, mong. *eringge/eringgi*,¹³ tib. *ring-'gag* illetve *ceejiwč*, mong. *čegejibči*, tib. *bla-gos*, *stod-g-yogs*, mindkettő mellény jelentésű.

A mellény elülső szegélyén a középső gombolásnál három hajtás van, színe vörös, hátoldalán és elöl két oldalt sárga színű résszel, illetve a különféle színű anyagok más kombinációjában. Ujjkivágása feletti kis hajtókájának szegélye kék. Ennek eredete egy

⁵ Süxbaatar, O.: *Mongol xelni xar' ügiin tol'*. Mongol Ulsiin Šinjlex Uxaanii Akademi Xel Joxioliin Xüreele, Ulaanbaatar 1997, p. 130 [A mongol nyelv idegen szavainak szótára]; a továbbiakban: Süxbaatar.

⁶ Süxbaatar p. 180; hibásan *tang-them* tibeti megfelelőjeként írja.

⁷ Pozdnev, A. M.: *Religion and Ritual in Society: Lamaist Buddhism in late 19th-century Mongolia*. Szerk.: J. R. Krueger, The Mongolia Society, Bloomington 1978, p. 449.

⁸ Kowalewski p. 1444.

⁹ Kowalewski p. 1450.

¹⁰ Kowalewski p. 1252.

¹¹ Kowalewski p. 1252.

¹² „Ujjatlan kiskabát” mong. *čegejimegč(i)*, *(ceejimegč)*, lásd: Sumatiratna: *Bod-hor-gyi brda-yig ming-tshig don-gsum gsal-bar byed-pa'i mun-sel sgron-me*. (Corpus Scriptorum Mongolorum VI., VII.), Ulaanbaatar, 1959, p. 887; a továbbiakban: Sumatiratna.

¹³ Süxbaatar p. 229.; *iranga*, lásd: Pozdnev, A. M.: *Religion and Ritual ...* p. 449.

legendában gyökerezik: régen, amikor egy *xailen* (tib. *khas-len*, „fogadalomtétel”)¹⁴ szertartáshoz, melyhez tízezer *gelen* fokozatú szerzetesre volt szükség, még két szerzetes hiányzott, a problémát két, kínai taoista (*xöxiin šašin* „kék vallás”) szerzetes megjelenése oldotta meg, kikkel kiegészülve meglett a szükséges létszám, és elkezdődhetett az elvonulás. A kék csík a mellényen e két „kék vallású” szerzetesre hivatott emlékeztetni. Ez alatt a mellény alatt külön egy egyszerű, szintén ujjatlan alsó inget viselnek, melyet egyszerűen *camc*, mong. *čamča*, tib. *phyam-tsha* vagy *'og-gos* esetleg *ceejiwč*, mong. *čegejibči* névvel jelölnék.

A lámák általában piros, barnás vállkendője egy széles, hosszú ruhadarab, amit a testük köré tekernek bal válluk alatt keresztbevezetve, másik végét a bal válluk felett átdobva. A jobb váll így szabadon marad. Tizennégy könyök hosszú, négy könyök széles kell legyen. A sárga színű vállkendőt a *gawj*¹⁵-nál magasabb fokozatú lámák viselhetik. Elnevezései *orkimj*, mong. *orkimji*,¹⁶ tib. *rngul-gzan/gzan-gos* illetve *namjir/namjar*, mong. *namjar*, tib. *snam-sbyar*, szkr. *sanghāti*. „Izzadtságot felfogó ruhadarab”-nak (*xölsöwč*, mong. *kölösübči*, tib. *rngul-gzan*¹⁷) is nevezhetik.

Egy másik ruhadarab a száznyolc redőjű *vállra terített ujjatlan köpönyeg*, a *janč*, mong. *jangči*,/ *jangča*, tib. *gzan-bya*.¹⁸ Nyakánál fogas szegéllyel készül. Két változata van: a sárga (*šar öngötei*) és a barna (*xüren öngötei*) színű. A sárga, belül piros bélésű változat bármelyik szerzetesnek lehet, télen a hideg ellen véd, a többi évszakban általában ritkán látni, vagy néha a szentélyben ülve terítik a vállukra. A *gesgüi*¹⁹ székén mindennap ott van, a mindennapos *cogčün* szertartáson a *lamiin čodiw* (tib. *bla-ma'i mchod-pa*) felolvasásakor ezt a földre terítve végzi az előírt leborulást, hívők adományainak felajánlásakor és a jelentősebb szertartásokon felölti. A *xamba* (mong. *qambu*, tib. *mkhan-po* „apát, kolostorfő”) és a *corj* (mong. *čorji*, tib. *chos-rje* „a Tan ura”, magas tisztség a kolostorokban) selyemből készültet viselhet. A barna színűt a *sanduin jud* (tib. *gsang-'dus rgyud*, a Guhyasamaja tantra) és más tantrikus szertartások alkalmával öltik fel, illetve a tantrikus kolostoriskolák, mint a *jüd dacan* (tib. *rgyud grwa-tshang*, tantrikus kolostoriskola) és a *denčingalaw dacan* (tib. *bde-chen bskal-pa grwa-tshang*, a Kālachakra tantrának szentelt kolostoriskola; más néven *düinxor dacan*, tib. *dus-'khor grwa-tshang*) hallgatóinak viselete.

A felsőruházat általános elnevezése mongol tükörfordításban *deed xuwcas*, mong. *degedü qubčasun*, tib. *bla-gos*, szkr. *uttarasanghāti*.²⁰ A lámák felsőruhájának neve lehet egyszerűen *deel*, mong. *debel/degel*, szkr. *cōvara*. Ez a hagyományos mongol ruhadarab a szerzetesi ruházatnak is részévé vált. Legfőbb jellegzetessége, mely a világiak által hordottól megkülönbözteti, hogy ferdén záródik bal válltól a jobb hónaljig, nincs *enger* (mong. *engger*, a mongol ruha elülső szárnya, hajtókája). Ezt a speciális láma-*deel*-t Öndör gegeen Dzanabadzartól eredezteti a hagyomány. A hagyományos mongol köntöstől megkülön-

¹⁴ A nyár utolsó havának 15. napján kezdődő, 45 napig tartó elvonulási időszak, melyen csak *gelen* és *gecel* fogadalmú lámák vehetnek részt (minimum 4 *gelen* résztvételével). A szertartásos elvonulás Buddhától ered aki azt a 33-ak egében gyakorolta. Indiában a nedves évszakban 3 hónapig tartott, mára Mongóliában időtartama lerövidült és gyakorlata megváltozott.

¹⁵ Mong. *γabhju/γabhji*, tib. *dka'-bcu* „tíz nehézség”, vitavizsgákon megszerezhető magas filozófiai fokozat.

¹⁶ A vállkendő alatt viselt köpenyszerű ruhadarab neve is lehet.

¹⁷ Izzadtság+köpeny, Kowalewski (p. 472), *gzan-gos* „köpenyruha” és *dzul-gzan* alakot ad meg az *orkimji* megfelelőjeként.

¹⁸ Süxbaatar p. 101. adja meg ezt a tibeti alakot. *gzan* = „köpeny, kendő”.

¹⁹ *Gesgüi/gebküi*, tib. *dge-bskos*, rendfelügyelő, feladata a szerzetesi rendszabályzat, a Vinaya (tib. *'dul-ba*) betartatása.

²⁰ *Sanghāti, uttarīya*, lásd: Kowalewski p. 1738.

bőzöttleg a lámák *deel*-jének neve *garš(a)/karš(a) deel*, mong. *karsa/garsa debel*, tib. *snam-sbyar* vagy *kar-sa*, szkr. *kāshja* vagy *sanghāti*.²¹

Szintén a felsőruha elnevezése lehet a *nömrög*, mong. *nömörge(n)* (köpönyeg, palást, takaró). Néha a szerzetesi vállkendőt jelentő *orximj*, mong. *orkimji*²² szó is tévesen egy külső ruhadarab értelmében áll.

Egy külön ruhadarab neve a *lagoi/lagai*, mong. *layai*, tib. *bla-gos*, szkr. *uttarāsanghāti* „felsőruha”. Ez a *gelen*-ek sárga színű szerzetesi ruhadarabja, egy az *orximj*-hoz hasonló, de több darabból összevarrt, rövidebb és szélesebb, kendőszerű darab, csücskein cakkos díszítéssel. Csak nagyobb vallási ünnepek alatt viselik, például *Maidar ergex* „Maitreya körülhordozás”, *xailen* (tib. *khas-len*) „fogadalomtétel”, ünnepélyes fogadások, stb. Az elnevezés tibeti eredetije, a *bla-gos* a felsőruházat általános elnevezése is, ebben az értelemben mongol tükörfordításban *deed xuwcas*, mong. *degedü qubčasun*, tib. *bla-gos*, szkr. *uttarasanghāti*.

A *dodig*, mong. *dodiy*, tib. *stod-gos/stod-g-yogs*²³ „felsőruha”, bár tibetiül szintén felső ruhadarabot jelent, egy, csak a vállakat befedő, különleges formájú, gallérszerű ruhadarab neve. Nem tartozik a szerzetesi viselethez, csak egyes tantrikus szertartásokon, mint például a *cam* tánc (mong. *čam*, tib. *'cham*), a kolostori tűzáldozat (*jinsreg*, tib. *shyin-sgreg*) vagy a beavatások (*wang*, tib. *dbang*) öltik fel a ruházatra.

Mint ahogy a szókincs más területein, a ruházatkódást illetően is léteznek olyan sajátos tiszteleti kifejezések, melyeket csak a szerzetesekkel kapcsolatban, illetve irodalmi szövegekben alkalmaznak. A lámaruházatot jelentő tiszteleti kifejezések a *barintag*, mong. *barintay/barimtay* illetve a *naws*, mong. *nabsa*, tib. *na-bza'* „ruha” (tiszteleti szó).

Szerzetesi sapkák

A szerzetesek fejfedői (*malgai*, mong. *malaya(i)*, tib. *zhwa(-mo)*, *mgo-thums*,²⁴ *dbu-zhwa*²⁵) kortól, rendfokozattól, betöltött hivataltól függően eltérők: más süveget visel a kolostori apát, a szerzetes, a szerzetestanonc. Szertartás alkalmával a hétköznapi viselettől eltérő süvegeket tesznek fel, valamint a szertartások jellege is különféle süvegeket kíván meg.

A lámasüvegek nagy része – a lámaviselet más darabjaival együtt – tibeti eredetű. Így a különböző süvegek nevei sokszor a tibeti elnevezés megfelelői, mongolos ejtéssel.

Az általános viselet részét képező sapkán kívül a különleges, egyes tisztségekhez tartozó, ünnepi vagy különleges szertartásokon, alkalmakkor viselt fejfedők közül csak a néhány jellegzetesebbet sorolom fel, a teljesség igénye nélkül.

²¹ Lessing p. 1170. adja ezt a szanszkrit alakot.

²² A Dorjgotow A. – Songino Č.: *Juragt tol'*. Ulaanbaatar 1998 [Képes szótár] 20. oldalán levő kép alapján a vállkendő alatt viselt köpenyszerű ruhadarab. Dašjegwe, X.: *Xaagdsan šütleg ...* p. 53. Eredetileg a testre felöltött ruhadarab volt, később az időjáráshoz igazodva, más ruhadarabok megjelenésével egy kívülre kerülő ruhadarabbá vált. Két fajtája van, a pirosas-barnás és a sárga színű. A sárgát a *gawj* és a nála magasabb tisztségű lámák viselhették. Ebből a leírásból egyértelmű, hogy az *orximj* (általában a szerzetesi vállkendőt jelenti) itt is a vállkendő alatt viselt köpenyszerű ruhadarab, talán a *janč* jelentésében áll.

²³ Süxbaatar p. 85.

²⁴ „Fejfedő”.

²⁵ „Fej (tiszteleti szó) + sapka”.

Az általános szentélybeli viselethez tartozó lámafejfedők

A mongol szerzetesek körében a legáltalánosabb lámafejfedő a *šašir*, mong. *šašir/šaser/šamu*,²⁶ vagy halha *šaser/šasar*, mong. *šasar*, tib. *zhwa-gser* “sárga sapka”. Mongol tükörfordítása a *šar malgai*, mong. *sir-a malayai*. A *šam*, mong. *šama*, tib. *zhwa-mo*²⁷ is állhat e sapka megnevezéseként, bár ez alapjelentésében egyszerűen sapkát jelent. A *šašir* sárga színű, tarajos sapka, melynek gerincét, a tarkótól egészen a homlokig tarajszerűen előrehajló bojtok sora díszíti. Ez a felszentelt szerzetesek szertartásokon viselt fejfedője. Általában a szerzetesi vita (*nom xayalcax*, mong. *nom qayalčaqu*, tib. *rtsod-lan*) alkalmával a kolostoriskolákban (*čoir*, mong. *čoyir-a*, tib. *chos-grwa* „kolostor, szerzetesi iskola”) és más, a szertartás keretében vitát tartalmazó rituálékon (pl. *Oroin yörööl*, tib. *smon-lam*) van szerepe. A szertartás kezdetekor, szertartásra híváskor is viselik, illetve a szertartások egyes pontjain az éppen szerepet betöltő szerzetes használja: ma *gesgüi* (rendfelügyelő) például a füstölővel történő megtisztítás idején a vállára fekteti, a *taxilč* (az áldozatokért felelős szerzetes) a *balin* (tib. *gtor-ma*, szkr. *bali*) és más áldozatok bemutatásakor veszi fel, *Maidar ergex* (Maitreya körmenet) vagy Cam tánc alkalmával a felvonuláson a zenészek viselik, tehát fontosabb pillanatokban használják. A szerzetestanonctól (*bandi*, mong. *bandi*, tib. *ban-dhe*, szkr. *śrāmaṇera*, „erény törvényű, magatartású”, novícius) kezdve bármilyen rangú szerzetes viselheti. A sárga sapkások (*šar malgaitan*, mong. *sir-a malayai-tan*, tib. *zhwa-gser-gyi ring-lugs*) kifejezés a *Gelukpa* rend (tib. *Dge-lugs-pa*, a lámaizmus megreformált irányzata, 1409-ben hozta létre Cong-kha-pa) általános elnevezése is, megkülönböztetve a vörös-süvegese (*ulaan malgaitan*, mong. *ulayan malayai-tan*, (vagy *šamar*, mong. *šamar*, tib. *zhwa-dmar*) tib. *zhwa-dmar ring-lugs*) tibeti rendjeitől (tib. *rnying-ma-pa*, *kar-ma-pa*, *sa-skya-pa*). Mivel Mongóliában is ez az irányzat vált dominánssá a XVII. századtól, itt is a sárga szín vált uralkodóvá.

A másik szertartásokon általánosan viselt fejfedő az *owoodoi*, mong. *oboyadai*. Selyemből készült szertartási süveg, úri papi fefedő. Csak magasabb rangú, a kolostorban/szentélyben hivatalt betöltő szerzetesek viselhetik. Csúcsos, felül kis görbülettel, alul visszahajtott fekete pereme van (mely perem hátul nyitott, kivéve a *corj* által viselt speciális formájú *owoodoi*-t), hátul a színében szintén rangjelző szalag lóg le róla. A szalag színe a *xamb* sapkáján sárga, a *lowon*-én (tib. *slob-dpon*, tanmester) rózsaszín, az *ix unjad*-én (tib. *dbu-mžad*, kántor, énekmaster; az *ix unjad* fő énekmastert jelent; egy szentélyben általában két *unjad* van) fehér, a *baga unjad*-én (énekmaster, a fő énekmaster mellett) piros, a két *gesgüi*-én kék. A tél első hónapjának 22. napján cserélik le téli szőrös sapkára (vagy a peremre ragasztanak fel csupán egy szőrmecsíkot).

Speciális sapkatípusok

A két legjellegzetesebb, kizárólag szentélyben, szertartáson viselt sapkán kívül a következő kettő az utcai viselethez tartozik.

²⁶ Nyambuu, X.: Lam sanwaartnii xuwcas. In: *Lawain egšig (Burxan šašnii sudlal, medeelliin setgüül)*. Gandan Tegčenlin xiid, Ulaanbaatar 1996, pp. 37–40, p. 40 [A fogadalmas szerzetesek viselete. In: A kagylókürt hangja (A buddhista tanulmányok és hírek folyóirata)].

²⁷ A tibeti *zhwa-mo* önmagában bármilyen sapkát jelenthet.

A *šowgor*, mong. *šoboyor* (szó szerint: „csúcsos, kúpos” süveg) egy kis alacsony kúpos, sárga színű, visszahajló peremű sapka, mely a lámák köznapi viselete volt, ma már ritkán látni.

A *šanam*, mong. *šanam*, tib. *zhwa-snam*²⁸ egy sárga színű, lapos, tányérszerű nemezsapka, piros kötökkel. Széléről sárga fonalsomók csüngenek alá körben. A hagyomány szerint ezt a sapkát Öndör gegeen Dzanabadzar találta fel a kolostorban élő szerzetesek számára. Tehéntrágya-halomra emlékeztető formája miatt kapta a *baasan malgai* (mong. *bayasun malayai* “trágya-kalap”) gúnynevet. Csak utcai viselet, templomba nem léphetnek benne. Mára a *corj* és a nála magasabb rendfokozatúak utcai, szertartáson kívüli viseletévé vált.

Ezek az általános viselet részét képező, különböző rangot vagy tisztséget betöltő szerzetesek által viselt sapkákon kívül külön típusok vannak egyes tisztségek betöltői számára, megint más sapkák különleges szertartásokon való különleges viselet részét képezik. Ezekből néhányat az alábbiakban mutatok be.

Az *altan malgai*, mong. *altan malayai*, az úgynevezett „arany süveg” a kolostori iskola minden vizsgáját letett, *gawj* (mong. *gabju*, tib. *dka'-bcu*) fokozatú lámák viselete lehet

A *corj owoodoi*, mong. *čorji oboyadai* a kolostori apát, a *corj* fejfedője. Az *owoodoi* egyik fajtája, csak a pereme különbözik, mely ellentétben a többi rangos szerzetes owoodoi-ával, elől nyílt, sárga színű. A *corj* ezt a speciális sapkát az újévi szertartások (*ix yerööl*, *oroïn yerööl* „nagy vagy esti ima”, tib. *smon-lam*; vagy *choinpürel molom yerööl*, tib. *chos-phrul smon-lam* „csodatételek imái”) alkalmával, a tavasz első havának 1–15-ig, lecseréli hagyományos *owoodoi*-ra, melyet sárga szalag különböztet meg a többi rangos szerzetes *owoodoi*-ától.

Az *očirtoi malgai*, mong. *očirtai malayai* a mongol egyház vallási vezetőjének, a *bogd lam*-nak (mong. *boydo blam-a*) fejfedője volt, tetején vadzsra-motívummal díszítve.

A *jodwon*, mong. *jodbon/ rigana*, tib. *rigs-lnga cod-pan* „korona, diadém”, illetve *titem/titim*, mong. *titim*, szkr. *makuta/mukuta* az öt tathágatabuddhát saját színeikben (*Akšöbhya* – kék, *Vairocana* – fehér, *Amitābha* – piros, *Ratnasambhava* – sárga, *Amōghasiddhi* – zöld) ábrázoló, öt részből álló, a homlokot körülölelő, koronaszerű fejk. Bizonyos tantrikus szertartások (pl. *jinsreg*, tib. *sbyin-sgreg*, „tűzaldozat”), beavatások (*wang*, tib. *dbang*), mandala felajánlások alkalmával viselik a szerzetesek a hozzá tartozó kúp alapú, csúcsos fejfedővel (*banjai*, tib. *ban-rdzas*) együtt. A kerek sapkáról sűrűn hosszú fekete fonalak lógnak le a fejet hajszerűen körülölelve.

A *banšaa*, tib. *pan-zhwa* egy csúcsos formájú, sárga színű, piros bélésű hosszú fülű sapka, melyet tudós lámák viselhetnek egyes szertartásokon.

A hosszú fülű, pataformájú sárga selyemsapkát (szintén piros béléssel), a *gomšoo/gomšaa*, mong. *γomša*, tib. *gom-zhwa*²⁹ sapkát csak a *sor* bajelhárító szertartás (*sor jalax*, mong. *sor jalaqu*, tib. *zor*) alatt viselik.³⁰ Ugyane fejfedő neve lehet *tuurai malgai*, mong. *toyurai/tuyurai malayai* „patasapka” is.

A *güjüg malgai*, tib. *rtse-dgu* “kilenc csúcsú” sapkát a *sor* szertartáson a szertartást, az áldozatot végző szerzetes (*lamtax/lamdax lam* „szertartást vezető láma”, általában a *xamba*, *corj* vagy *lowon*) viseli. Tükörfordításban *yesön üjüürt*. Nevezhetik *lowon malgai*-nak is,

²⁸ „A lamasapkák alapanyagául szolgáló piros vagy sárga színű nemez neve”, vö. Das, Sarat, Ch.: *A Tibetan-English Dictionary*. Motilal Banarsidass Publishers, New Delhi 1995 (reprint), p. 1065.

²⁹ Ezt a tibeti elnevezést *gom-shwa* formában adja meg Süxbaatar p. 67.

³⁰ Dašjegwe, X.: *Xaagdsan šütleq* ... p. 85.

azaz a *lowon* által viselt süvegnek, mivel Padmaszambhavát, azaz Lowon Badamjunai-t, „Padmaszambhava tanmestert” szokták e sapkában ábrázolni.

A *šanag*, mong. *šanag*, tib. *zhwa-nag*, szó szerint „fekete sapka” egy széles permű, kúpos alakú fekete színű kalap, koponya díszítéssel és arany színű lángnyelvekkel. A *cam* (mong. *cam*, tib. *'cham*) táncnál használatos, a jelmez része.

Viselet az egyes szertartásokon

Az egyes daraboknál leírt részletek alapján a következő kép áll össze a mindennapos, általános, és az egyes egyedi szertartások, ünnepek által előírt viselet és felszerelések különbségeit az alábbiakban foglalhatjuk össze:

A különböző ruhadarabok és sapkák viselete egyrészt a különböző rangokhoz tartozó eltérő viseletet jelent, másrészt bármely szerzetes viseletében egy-egy ünnep vagy speciális szertartás ír elő változásokat. A *gecel* és *gelen* fogadalmú szerzetesek ma már a három eredetű darabból csak a szoknyát (*tangoi*) hordják minden nap, a másik két alapidarabot csak az ünnepek (*düncen/düičen*, tib. *dus-chen*) idején veszik fel. A mindennap viselt ruhadarabok közé tartozik még az általában vörös színű vállkendő, az *orximj*. A *janč*, a vállra terített ujjatlan köpönyeg sárga színű változata bármelyik szerzetesnek lehet, télen a hideg ellen véd. A *gesgüi* székén mindennap ott van, a mindennapos *cogčün* szertartáson a földre terítve ezen végzi az előírt leborulást, a jelentősebb szertartásokon felölti. A barna színű azonban csak a tantrikus szertartások kelléke. Természetesen az időjáráshoz is alkalmazkodik a viselet: lámák speciális szabású *deel*-je és a *janč* a hideg időszakban viselt.

A sapkák közül a *šašir* és a magasabb rangú lámák által viselt, rendfokozat szerint eltérő színű szalaggal ellátott *owoodoi* tartozik a szentélybeli általános vislethez. Azt, hogy ezeket a szertartás alatt pontosan mikor kell felteneni (például a *šašir*-t a vita mely részeinél és melyik vitatkozó félnek, vagy az *owoodoi*-t a szentélybe történő bevonuláskor illetve a szertartás végeztével a kivonuláskor), a szertartás menete határozza meg. Az összes többi fejfedő a speciális szertartások körébe tartozik, illetve az utcai viseletet jelenti.

Summary

The Terminology of Pieces of Garments and Caps Worn by Mongolian Lamas

The aim of the present article is to summarize the terminology of garments and caps of Mongolian Buddhist monks, which is basically a part of the terminology of Mongolian Buddhism. The main characteristic of this terminology is that while on the one hand one part of the numerous words of Tibetan origin is well known in the everyday language as well, though mainly as honorific or literary forms, in the meantime some of the less known terms and their Mongolian translations are frequently used mistaken for their meaning, thus the same term may be used for different pieces of clothes. The present article was inspired by this chaotic usage of the above terms.

The article deals with such Mongolian terms as *namjir/namjar*, *lagai/lagoi*, *tangoi*, *tongog/dongog*, *orximj*, *čoiğoo/čogo*, *mayag*, *madig*, *tanšin/tanšim*, *šamtab*, *gerag*, *eringge/eringgi*, *garš(a)/karš(a)* *deel*, *dodig*, or concerning the different types of caps *šašir*, *šam*, *owoodoi*, *šowgor*, *šanam*, *jordwon*, *rigana*, *banjai*, *banšaa*, *gomšoo/gomšaa*, *güjüg*, *šanag*.

Irodalomjegyzék

- Das, Sarat, Ch.: *A Tibetan- English Dictionary*. Motilal Banarsidass Publishers, New Delhi 1995 (reprint)
- Dašjegwe, X.: *Xaagdsan šütleg nuugdsan süsegiin san xömrögöös /Šašnii ulamjlalt yos, jan üiliin tol'*. Mongoliin Süsegtanii Xolboo, Ulaanbaatar 1997 [A bezárt hit, és a rejtőzködő hiedelem kincseiből /A hagyományos vallási szokások szótára/]
- Burxanii šašin. Mongolčuudiin šütlegiin ulamjlal (Towč tailbar tol')*. Ulaanbaatar 2000 [Buddhizmus. A mongolok hiedelmeinek hagyományai (Rövid értelmező szótár)]
- Dorjgotow A. – Songino Č.: *Juragt tol'*. Ulaanbaatar 1998 [Képes szótár]
- Kowalewski, J. É.: *Dictionnaire mongol-russe-français*. I-III. Kazan 1844, 1846, 1849
- Nyambuu, X.: Lam sanwaartnii xuwcas. In: *Lawain egšig (Burxan šašnii sudlal, medeelliin setgüül)*. Gandan Tegčenlin xiid, Ulaanbaatar 1996, pp. 37–40 [A fogadalmas szerzetesek viselete. In: A kagylókürt hangja (A buddhista tanulmányok és hírek folyóirata)]
- Nyambuu, X.: *Mongol xuwcasnii tüüx. Tüüx, ugsatnii jüin šinjilgee*. [A mongol viselet története. Történeti és néprajzi elemzés.] Ulaanbaatar, 2002
- Lessing, Ferdinand, D.: *A Mongolian-English Dictionary*. The Mongolia Society, Bloomington 1995
- Pozdneyev, A. M.: *Religion and Ritual in Society: Lamaist Buddhism in late 19th-century Mongolia*. Szerk.: J. R. Krueger, The Mongolia Society, Bloomington 1978
- Sumatiratna: *Bod-hor-gyi brda-yig ming-tshig don-gsum gsal-bar byed-pa'i mun-sel sgron-me*. (Corpus Scriptorum Mongolorum VI., VII.), Ulaanbaatar 1959
- Süxbaatar, O.: *Mongol xelnii xar' ügiin tol'*. Mongol Ulsiin Šinjlex Uxaanii Akademi Xel Joxioliin Xüreelen, Ulaanbaatar 1997 [A mongol nyelv idegen szavainak szótára]